

ОПТИМІЗАЦІЯ ВПЛИВУ БАТЬКІВ НА ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ШКОЛЯРІВ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ

Анотація. У статті проаналізовано вплив сім'ї на виховання у дітей шестирічного віку відповідальності.

Ключові слова: відповідальність, сім'я, діти шестирічного віку.

Відповідальність як якість особистості характеризується усвідомленим дотриманням моральних принципів і правових норм, які віддзеркалюють суспільну необхідність і формуються у процесі діяльності внаслідок інтеріоризації соціальних цінностей, норм та правил. Усвідомлена індивідом відповідальність перетворюється на стрижень, що регулює його життєдіяльність. У цьому контексті актуалізується виховання цієї моральної якості у молодого покоління.

Проблема виховання відповідальності досліджується науковцями, які розробляють теоретичні засади суспільної активності – Ю.Волковим, С.Ковальовим, М.Левківським, В.Остринською, Л.Татомир, М.Савчиним, В.Сафіним, Л.Сохань, І.Уледовою.

Для розробки проблем виховання відповідальності важливе значення мають публікації соціологів, які звертаються до вивчення питань формування потреб особистості (Н.Алексєєва, Т.Заславська, А.Здравомислов, Е.Ільєнков, І.Кон, В.Ядов).

Висвітленню моральних аспектів відповідальності присвятили свої наукові пошуки Л.Архангельський, Н.Басюк, В.Василенко, О.Дробницький, В.Киричок, А.Титаренко та ін.

Відповідальність як якість особистості змінюється, вдосконалюється мірою її розвитку. Розширення соціальних зв'язків між людьми, їх соціальне становлення розсувають межі відповідальності окремої людини. Отже, вивчення сутності й особливостей прояву відповідальності не може бути завершеним, оскільки, спираючись на «вчорашній» аналіз, неможливо

розглянути питання, що стосуються перспективного боку відповідальності, винайти науково обґрунтований підхід до вдосконалення процесу її виховання [3; 6].

Важлива роль у розв'язанні цих завдань належить сім'ї, адже саме тут формуються вихідні риси характеру людини, її ставлення до праці, моральних і культурних цінностей.

Особливості виховання дітей різного віку в сім'ї стали предметом дослідження О.Бондаревської, О.Докукіної, Т.Кравченко, Л.Повалій, В.Постового, О.Хромової та ін.

Мета статті — проаналізувати вплив сім'ї на виховання у дітей шестирічного віку відповідальності.

З погляду філософії відповідальність особистості перебуває у нерозривній єдності з її свободою. Діяльність людини, її вчинки пов'язані з об'єктивною необхідністю, але водночас є результатом особистих прагнень, установок, мотивів. Лише від людини залежить, яким чином будуть використані не залежні від її волі об'єктивні закономірності, яку активність, в якому напрямі вона захоче і зможе виявити.

Поряд з ретроспективним розумінням відповідальності за минулі вчинки як категорії, за допомогою якої оцінюється спосіб життя, дії людини, існує й інший бік проблеми — позитивно-перспективний — відповідальність за теперішнє і майбутнє, що відбиває розуміння нею вимог суспільства і власної совісті, а також їх прийняття. Відповідальність спрямовує дії особи відповідно до прийнятих у суспільстві норм і передбачає свободу вибору і готовність звітуватися за свої дії. Вона детермінується об'єктивними умовами, їх усвідомленням, розумінням можливостей конкретної ситуації і власних можливостей в ній, свого місця й ролі. Відповідальність насамперед проявляється як самоконтроль, саморегуляція, самообмеження дій особистості і набуває реалізації у єдності слова і діла.

Одним із найважливіших етапів у вихованні та розвитку особистості, в тому числі й щодо відповідальності, є молодший шкільний вік.

Відповідно до вікової періодизації, прийнятої українськими психологами і педагогами, молодшим шкільним віком вважається час життя дітей від 6 до 9-10 [1; 114]. При визначенні його меж враховуються особливості психічного і фізичного розвитку дітей, береться до уваги їхній перехід від ігрової до навчальної діяльності, яка стає у цьому віці провідною.

Не вдаючись до ґрунтовного аналізу психофізіологічних властивостей дітей шестирічного віку, виокремимо ті з них, які потребують всебічного врахування у процесі виховання у них відповідальності:

1. Конкретність і розпорошеність мислення, мозаїчність сприйняття. У поведінці це виявляється в тому, що діти співвідносять вимоги з конкретною ситуацією, в якій вони виявляються, і з особистістю того, від кого надходять.

2. Слабкий зв'язок між набутими знаннями про те, як треба вчиняти і конкретним вчинком.

3. Недостатня розвиненість здібностей до саморегуляції поведінки, самоконтролю, спроможності самостійно корегувати власну поведінку. У зв'язку з цим шестирічки, як правило, помічають помилки у поведінці однолітків і не бачать власних недоліків; часто діють під впливом бажань, що виникають миттєво, забуваючи про знання вимог до поведінки.

4. Нерідко молодші школярі шестирічного віку з готовністю сприймають вимоги вчителя, у них легко виникає бажання виконати їх. Проте гарні наміри часто суперечать їхнім можливостям, оскільки в них не вистачає необхідних умінь, навичок, здібностей до тривалого вольового самообмеження.

5. Виховання відповідальності має яскраво виражений навчальний і наслідувальний характер, що обумовлено прагненням дітей цього віку до наслідування [2; 46].

Аналіз способу сімейної життєдіяльності і впливу його різних компонентів засвідчує, що найбільшою мірою на виховання у дітей шестирічного віку відповідальності впливають: внутрішньосімейні взаємини (між батьками, батьками та дітьми); власний приклад батьків; організація

життєдіяльності сім'ї: рівень педагогічної культури батьків; характер відповідальності старших членів сім'ї за виховання молодших. З виділенням цих компонентів, аналізом специфічних виховних можливостей і механізмів, якими кожний з них володіє, пов'язане вироблення педагогічно раціональної стратегії, спрямованої на активізацію процесу виховання у шестирічних учнів відповідальності в сім'ї. При цьому відчутність чи недостатність прояву будь-якого з компонентів суттєво позначається як на функціонуванні інших, так і на виховних можливостях сімейного мікроколективу загалом, призводить до помітних якісних змін у її виховних можливостях, а в деяких випадках робить її неспроможною у виховному аспекті. Натомість наявність та органічна єдність усіх компонентів створює потенційні можливості для адекватного виховання у дитини відповідальності.

Однією із складових розробленої нами технології, яка охоплювала всі окреслені напрями, було обрано активізацію сімейного виховання за допомогою різноманітних «домашніх завдань». Залучаючись до їх виконання, батьки і матері могли проводити цілеспрямовані спостереження, одержувати необхідну інформацію щодо сформованості у дитини певних особистісних якостей (як часто у спілкуванні з батьками, іншими людьми дитина застосовує слова «будь ласка», «пробачте», «дякую» тощо; чи вміє дитина слухати, коли розмовляють старші; чи підтримує дитина порядок у своїх іграшках, книжках, шильному приладді; як ставиться до дотримання правил особистої гігієни).

Застосовувалися і завдання, які мали на меті виявити, якою є поведінка дитини, коли хтось із дорослих членів сім'ї відпочиває (тиха, спокійна, розмовляє напівголосно, турбується про того, хто відпочиває чи галасує, грає в ігри, які супроводжуються шумом); як вона ставиться до однолітків (привітно, з увагою, вітається з ними при зустрічі або виявляє не увагу, зверхність), до зауважень з боку батьків (уважно вислуховує, переживає з приводу негарних вчинків або байдужа, не реагує на зауваження, негативно сприймає їх).

Окремий напрям передбачав визначення батьками рівня розвитку відповідальності дитини. Для цього вони спостерігали протягом певного часу (кількох тижнів, місяця), яким чином виявляються ті чи інші сторони характеру сина/дочки чи інші психологічні особливості. Аналіз та узагальнення здійснювалися за такою схемою:

- чи має дитина в сім'ї постійні обов'язки;
- як ставиться дитина до епізодичних доручень;
- чи виявляє відповідальність (виконує доручення без нагадування чи обов'язково повинен бути примус);
- чи допомагає іншим членам сім'ї;
- чи ставить собі у заслугу те, що робить для сім'ї;
- чи виявляє ініціативу.

З метою активізації виховної діяльності батьків їм пропонувалося розробити розпорядок дня для своєї дитини; пояснити їй, які в ньому пункти, чому і як їх треба виконувати; проконтролювати, чи дотримується дитина розпорядку. Крім того, рекомендували визначити для дитини конкретні обов'язки з наступним поясненням їй їх сутності, ролі у загальній життєдіяльності сім'ї.

При складанні «Розпорядку», визначенні обов'язків ми проводили консультації для батьків щодо доцільності визначеної ними послідовності пунктів та їх змісту, а також винайдення педагогічно доцільних засобів подолання систематичного порушення дитиною розроблених приписів.

Одним із способів, який ми радили використовувати батькам у вихованні в дітей відповідальності, було навіювання або сугестія, під якою розуміється «психологічний вплив однієї особи на іншу чи групу осіб, розрахований на беззаперечне сприйняття слів, висловлених у думках і волі» [4; 126]. Звертали увагу на існування різних видів навіювання: пряме навіювання («Запам'ятай, цього робити не можна», «Я впевнений, ти можеш навчатися (поводитися) краще»), опосередковане навіювання (розповідь, опис якогось випадку, натяк), самонавіювання («Я можу це зробити», «Мені

зовсім не страшно»). Акцентували на тому, що надання переваги якомусь одному з означених видів недоцільне. Варто звертатися до кожного з них залежно від конкретної виховної мети, враховуючи умови тієї чи іншої ситуації.

Виконуючи «домашні завдання», батьки мали змогу краще пізнати свою дитину, виявити наявні у її вихованості недоліки та їх причини. У разі необхідності з батьками проводилися групові чи індивідуальні консультації, під час яких відбувалося спільне (педагога і батьків) обговорення існуючих проблем, намічалися способи їх розв'язання.

Відвідуючи індивідуальні консультації з приводу результатів «домашніх завдань», визначення способів розв'язання виявлених проблем, батьки орієнтувалися на подальшу виховну діяльність в окреслених напрямках. Одержуючи у такий спосіб зворотний зв'язок, ми мали можливість корегувати можливі помилки, надавати батькам психолого-педагогічну допомогу, відповідно до потреб конкретної сім'ї і конкретної дитини.

В основу організації індивідуальної роботи з батьками було покладено такі правила:

- психологічно підготувати батьків до такої бесіди, дотримуватись у розмові з ними педагогічного такту;
- ніколи не розпочинати розмову з констатації негативних фактів у поведінці дитини, обов'язково наголосити насамперед на позитивних моментах у її розвитку, зовнішності, особистісних проявах;
- уважно вислуховувати всі сумніви, заперечення, скарги батьків; відзначати їхні позитивні зусилля у вихованні дітей, тактовно викривати помилки.

Крім того, у своїй роботі ми спиралися на «Методику контактної взаємодії з батьками», яка спрямовувалася на:

- скорочення психологічної дистанції між учителем і батьками, встановлення відносин співробітництва, які дозволяють найбільш ефективно досягти передбачуваних результатів у вихованні дитини;

- пробудження у батьків потреби бути відвертими, подолання змістовних і психологічних бар'єрів з тим, щоб з'ясувати і краще зрозуміти відхилення у поведінці дитини, зокрема щодо відповідальності.

Проведені заключні зрізи засвідчили, що в сім'ях, охоплених експериментом, відбулися позитивні зрушення у досліджуваному напрямі. Більшість батьків почали виявляти не лише розуміння важливості виховання у дітей шестирічного віку відповідальності, залежності цього процесу від умов внутрішньосімейних взаємин, цілеспрямованих дій дорослих, а й обізнаність з найбільш доцільними в конкретних випадках формами і методами цілеспрямованого впливу на дитину, позитивне ставлення до відповідної діяльності, бажання самовдосконалюватися, реалізовувати набуті знання у життєдіяльності власної сім'ї.

Знизилася кількість випадків неухважного, недбалого ставлення до виховання дітей, значно скоротився обсяг авторитарних методів сімейного виховання, зміст якого в цілому також зазнав змін на краще.

Таким чином, обраний і реалізований нами в процесі формувального етапу експерименту підхід довів свою доцільність та ефективність для вирішення завдань щодо виховання у молодших школярів шестирічного віку відповідальності.

Література

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / О.В.Скрипченко, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
2. Гребенюк В.П. Взаимосвязь урочной и внеурочной работы в этическом воспитании учащихся 1-2 классов четырехлетней начальной школы: дисс. ... канд. пед. наук. – К., 1991. — 164 с.
3. Добрянская Л.С. Воспитание ответственности у старшеклассников в семье: автореф. дис.... канд. пед. наук. – М., 1989. – 16 с.
4. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / С. Г. Карпенчук – К. : Вища шк., 2005. – 343 с.